

SUOMEN JA UNKARIN KOHTALONYHTEYS TOISESSA MAAILMAN SODASSA SUOMEN BUDAPESTIN-LÄHETYSTÖN RAPORTTIEN VALOSSA

Ylilääkäri Antti Heikkilä

Kuten myöhemmin käy ilmi, esitelmäni huipentumaksi ja keskipisteeksi kohoavat vuoden 1943 tapahtumat, tarkemmin sanottuna professori Edwin Linkomiehen vierailu Budapestissa tammikuussa 1943, muutamaa kuukautta ennen hänen valitsemistaan Suomen pääministeriksi.

Ennen tähän ajankohtaan pääsyä on kuitenkin lähetystöraporttien valossa ja analogiamenetelmää käyttäen tarkasteltava sukulaiskansojen tilannetta vuodesta 1938 alkaen. Unkarissa oli tähän ajankohtaan asti noudatettu ulkopolitiikkaa, jota kutsuttiin saksalaista ilmausta käyttäen: *Politik der freien Hand*. Suomessa tunnetusti - kun Holstin aikaisemmin esittämä ajatus Baltian maiden ja Puolan kanssa muodostettavasta liitosta ei saanut eduskunnan hyväksymistä - siirryttiin 1930-luvun loppupuolella ns. pohjoismaiseen puolueettomuspolitiikkaan. Unkarissa Anschluss eli Itävallan liittäminen Saksaan ja Suur-Saksan muodostuminen sekä Italian ekspansionistiset tavoitteet ennen kaikkea Balkanin suunnassa johtivat siihen, että se liukui ulkopolitiikassaan ennen pitkää Italian ja Saksan vanaveteen. Niinpä ministeri Talaksen erään raportin mukaan unkarilainen vastapuoli oli epäillyt, että Unkarilla olisi Anschlussin jälkeen vain kuusi kuukautta aikaa ennen samaan tilanteeseen joutumista. Kuten puolisalaisessa, aikanaan sotasyllisyysoikeudenkäyntiä varten laaditussa ns. Hornborgin-komitean mietinnössä todetaan, käytiin Helsingissä vuonna 1938 lähetystöneuvos Jartsevin ja Suomen johtavien hallitusmiesten

välillä salaisia neuvotteluja, jotka koskivat eräitten strategisten sillanpääasemien luovuttamista Neuvostoliitolle. Suomessa yleinen mielipide kuitenkin muodostui - mietintöä edelleen lainataksemme - osaksi sellaisten organisaatioiden voimakkaasta äänenkäytöstä sekä mielipidemuokkauksesta, joitten päämääränä oli jopa aseellisen selkkauksen provosoiminen naapurimaan kanssa. Näille järjestöille, joista tunnetuin ja vaikutusvaltaisin oli Akateeminen Karjala-seura, oli Neuvostoliiton voimavaroista täysin erheellinen kuva, johon myös harjoitettu propaganda perustui. Niin sanottu Suur-Suomi -ajatus oli myöskin peräisin tämän seuran piiristä. Koska esitykseni muutenkin on mitä suurimmassa määrin henkilöhistoriallinen, tuotakoon tässä esiin, että myös vaikutusvaltaisilla paikoilla oli tämän suunnan edustajia. Vain yhden henkilön mainitakseni: Aaro Pakaslahti, AKS:n ulkopoliittinen aivo, oli talvisodan syttyessä ulkoministeriön poliittisen osaston päällikkö. Ei ole myöskään vailla mielenkiintoa, että tämän henkilön paras ystävä oli Urho Kaleva Kekkonen, jolle ainakaan nuorena ei Suur-Suomi -ajatus ollut vieras.

Unkarin johtavissa piireissä oli saksalaisystävällistä mielialaa runsaasti luonnollisestikin jo historiallisista syistä - olihan Itävalta-Unkari ensimmäisessä maailmansodassa kuulunut keskusvaltoihin. Huomattavaa on, että myös historiallisista syistä oli Unkarilla jo satoja vuosia ollut saksalainen vähemmistö, joka nyt ns. Volksbundin kautta ajoittain uhkasi muodostaa maalle samanlaista ongelmaa kuin sudeettisaksalaiset Tshekkoslovakiassa. Luonnollisesti myös Trianonin rauhansopimus koettiin Unkarissa samalla tavalla kuin Versailles Saksassa. Laajoilla piireilläkään ei luultavasti ollut mitään sitä vastaan, että akselin myötävaikutuksella Unkarin aluetta päästiin laajentamaan jo ennen varsinaisen maailmansodan syttymistä. Päänsärky Unkarille, niin kuin Suomellekin, alkoi vasta idän sotaretkestä.

Ennen sotaa kirjoitetuissa Suomen Budapestin-lähetystön raporteissa todetaan muun muassa, että Unkarin yhteiskuntakehitys oli ollut varsin feodaalinen; esimerkiksi yleisestä ja yhtäläisestä äänioikeudesta ei voitu puhua. Vaalilaissa oli nimittäin mm. seuraavanlaisia pykäläiä: naisten äänioikeus koski vasta 30 vuotta täyttäneitä, vähintään neljän lapsen äitejä. Koska oppositio havitteli äänestäjikseen köyhempiä kansankerroksia, tämä estettiin määräämällä vaalilaissa,

että kouluttamattoman työvoiman piti osoittaa olleensa kuusi vuotta yhtä mittaa saman isännän palveluksessa. Silloisen sisäministeri Széllin sanoin (Tauno Sutisen raportti Budapestista):

"Salaisen äänioikeuden tullessa käytäntöön on käytettävä myös ankarampaa mittapuuta äänioikeutettuihin nähden kuin julkisen äänestyksen vallassa olleen. Jälkimmäisessä korvaa yleisen mielipiteen harjoittama kontrolli arvostelukyvyn puutteen. Tätä käsitystapaa ei ole pidettävä reaktionäärisenä, meneväthän näillä perusteilla laaditun lakiehdotuksen määräykset äänioikeudesta kansakunnan edun kannalta äärimmäisen mahdolliseen rajaan saakka. Äänioikeus ei ole mikään "selbstzweck", vaan välikappale valtakunnallisen perustuslaillisen elämän turvaamiseksi."

Myös Budapestin-raportti joulukuun 28. päivältä 1938 valottanee Unkarin liukumista akselin vaikutusvaltaan. Raportin otsikko on "Juutalaisten asema Unkarissa":

"Tämän kuun 22. päivänä julkaistiin hallituksen laatima lakiehdotus juutalaisten julkiseen ja taloudelliseen elämään osallistumisen rajoittamisesta. Viime huhtikuun 7. päivänä hyväksyi parlamentti lain, jossa niin ikään säännösteltiin juutalaisten oikeuksia. Lain mukaan oli juutalaiseksi laskettava sellainen henkilö, joka ei ennen elokuun 1. päivää 1919, kommunistikapinan loppua, ollut luopunut mooseksenuskosta, ja juutalaisia sai olla korkeintaan 20 % kullakin määrättyllä julkisen tai taloudellisen elämän alalla."

Uusi ehdotus, jonka yksityiskohdista ei ollut aikaisemmin mitään vuotanut julkisuuteen, on Unkarin oloissa ennenkuulumattoman ankara ja poikkeaa huomattavasti aikaisemmasta laista. Sen pääkohdat ovat seuraavansisältöisiä: juutalainen on jokainen, joka on mooseksenuskolainen ja oli mooseksenuskolainen lain voimaan astuessa, jonka molemmat vanhemmat ovat mooseksenuskolaisia ja kaikki puolijuutalaiset. Määritelmästä voitiin joissakin tapauksissa poiketa, muun muassa sota-ansioiden perusteella. Suomella ei luonnollisestikaan ollut siinä laajuudessa juutalaisongelmaa kuin

Unkarissa - tuotakoon kuitenkin tässä yhteydessä esille, että em. komiteamietinnön mukaan myös Suomesta todistettavasti luovutettiin kymmenkunta Itävallasta Suomeen paennutta juutalaista saksalaisille Viron kautta sodan aikana. Mitä tulee saksalaisystävällisiin mielialoihin, oli niitä Suomessakin runsaasti, varsinkin sotilaspiireissä. Historiallisesti ne liittyivät Suomen vapaussotaan, jossa von Goltzin komentamalla saksalaisjoukoilla oli oma osuutensa. Jo useampaan otteeseen siteeraamani komitearaportti kiinnittää myös huomiota Suomessa keväällä 1941 tapahtuneeseen SS-sotilaiden värväykseen. Tällainen muodostelma syntyi, mutta sodan myöhemmässä vaiheessa se lakkautettiin ja kutsuttiin kotiin. Samainen komiteamietintö on kiinnittänyt huomiota myös siihen, että Suomen ulkomaanedustustojen diplomaattiraportteihin ei ollut kiinnitetty tarpeellista huomiota. Mielenkiintoista on, että Suomen Berliinin-lähetystöstä ainakin kolme kertaa viitattiin siihen mahdollisuuteen, että Saksa mahdollisesti sopisi Neuvostoliiton kanssa ennen sotilaallisten siirtojen alkamista. Myös Budapestista toukokuussa 1939 lähetetyssä Martola-nimisen henkilön sotahysteriaa käsittelevässä raportissa todetaan, että Unkarissa ei ajatella sodan syttyvän vielä ja katsotaan, että Suomi pystyy järjestämään olympialaisensa (vrt. esim. urheilujohtaja Urho Kaleva Kekkonen puhetta koeolympialaisissa syksyllä 1939). Kuitenkin raportissa todetaan, että sota Englannin ja Saksan välillä on väistämätön ja sen voittaa se, jonka puolella Neuvostoliitto on. Syksyllä Budapestista lähetetyssä raportissa kerrotaan Ruotsin lähettilään suositelleen Suomelle myöntävää Neuvostoliiton ankarinkiin vaatimukseen ja neuvotaan välttämään sodankäyntiä naapurin kanssa nyt. Samalla lähettiläs kertoo, että myöhempi ajankohta voi olla soveliaampi sodankäyntiin.

Neuvostoliiton hyökkäys Suomeen aiheutti Unkarissa tyrmistyneen reaktion. Heimoveljemme rupesivat keräämään rahaa, ja lähetystöraporteista käy ilmi kuinka vähävaraisetkin ihmiset luovuttivat vähästään tällaiseen keräykseen. Unkarista koottiin myöskin 450 miehen vahvuinen vapaaehtoisjoukko, joka ei kuitenkaan ehtinyt perille ennen kuin sota jo loppui. Unkari oli myös tunnetusti hyvin voimakkaasti mukana rauhanvälityksessä, ja erään Budapestin-raportin mukaan Berliinin kautta haluttiin energisesti välittää, mutta Suomal-

ta olisi pitänyt tulla sen verran myönnytyksiä, että Neuvostoliitto ei olisi joutunut kärsimään arvovaltatappiota. Ministeri Talakselta pyydettiin vakuuksia siitä, että Hankoniemi voidaan antaa Neuvostoliitolle, mikä ei luonnollisesti ollut ministerin valtuuksissa.

Kuten jo totesin, idän sotaretki muutti lopulta sekä Unkarin että Suomen tilanteen ratkaisevasti toisessa maailmansodassa. Tämä lähensi sukulaiskansoja siinä määrin, että ei ole liioiteltua puhua kohtalonyhteydestä.

Isäni Toivo Heikkilä, joka myöhemmin toimi myös Paasikiven sihteerinä, oli uransa aikana kahteen otteeseen diplomaattina Unkarissa. 5.3.1941 hän kirjoitti presidentti Risto Rydille osoitetussa sähköissään, että on saatu varma tieto odotettavasta Saksan hyökkäyksestä Neuvostoliittoon. Tähän olen saanut johtolangan isäni kirjoittaman *Paasikivi peräsimessä* -kirjan oikovedoksista. Huomasin, että kirjan sivulla 44 esitetty asia on alun perin kirjoitettu minä-muodossa, vaikka se on lopulliseen kirjaan painettu passiivimuodossa. Kirjassa todetaan, että Paasikivi ei ollut ottanut asiaa vakavasti. Mielenkiintoista on myös, että sähköissä viitteenä mainittu aikaisempi, helmikuinen raportti puuttuu ulkoministeriön raporttikokoelmasta. Eräässä kansiossa tosin mainitaan, että Berliinistä on saatu tieto, että raporttia ei ole lähetetty! (Todettakoon samassa yhteydessä, että vuoden 1941 raporteista viisi tai kuusi siirtyi ulkoministeri Wittingin haltuun, ja hänen arkistonsa on tiettävästi tuhottu.)

Marraskuussa 1941 Budapestista lähettämässään raportissa isäni kuitenkin palaa sähköeseensä, jossa hän käsittelee Hitlerin Barbarossa-suunnitelman toteutumista. Tässä raportissa, jonka nimi on Tolstoin epoksen mukaan *Sota ja rauha*, hän toteaa mm. että ohjelma Euroopan uudelleenjärjestelystä ei ole toteutunut enää samalla täsmällisyydellä kuin aikaisemmin. Samalla hän antaa ymmärtää, että tämä psykologinen takaisku voi aiheuttaa suurempiakin seuraamuksia. Sivumennen sanoen hän toteaa myös tähän saakka uskoneensa, että maihinnousu Britteinsaarille olisi mahdollista, mutta tästedes katsovana, että se oli täysin mahdollisuuksien ulkopuolella. Tätä hän perustelee sillä, että Saksa on kaikki ratkaisevat sotavoittonsa saavuttanut tykistöylikvoimalla, jota ei siinä määrässä voida siirtää

Britteinsaarille - varsinkin kun liittoutuneilla pyörii sotateollisuus jo maksimiteholla. Hän sanoo myös, että rauha Englannin ja Saksan välillä on mahdollisuuksien ulkopuolella.

Toimittamassani *Paasikivi peräsimessä* -kirjan uudessa laitoksessa olen 63-sivuiseen esipuheeseen ottanut mukaan isäni julkaisemattomasta muistelmateoksesta ns. Budapestin episodin. Tässä isäni kertoo vierailleen 1941 Suomessa ja silloin jo keskustelleensa Paavo Kastarin, Johannes Sukselaisen ja Sakari Tuomiojan kanssa ja sanoneensa: "Kuka käski mennä tähän sotaan?" Hän ei kuitenkaan saanut ymmärtämystä osakseen, vaan häntä pidettiin defaitistina, mikä oli natsien käyttämä termi vastustajista. Samassa elämänkertotteessa hän kertoo usein Budapestissa neuvotelleensa Unkarin ulkoministeriön sanomalehtiosaston päällikön Ullein-Reviczkyn kanssa sotatilanteesta. Hänellä oli herännyt halu vaikuttaa omien näkemystensä mukaisesti Suomen kohtaloon. Unkarin armeija lyötiin hajalle ja se joutui jättämään lähes täydellisesti aseistuksensa venäläisille. Maa vähitellen liukui toivottomaan tilanteeseen, josta oli haettava ulospääsyä. Kun sanomalehtiosaston päällikkö esitti (edelleen julkaisemattomien muistelmien mukaan) isälleni, että Unkari haluaisi kutsua jonkun arvovaltaisen henkilön - joka ei kuitenkaan saisi kuulua hallitukseen, koska asia herättäisi saksalaisten taholla liikaa huomiota - isäni oli kertomansa mukaan hetken mietittyään ehdottanut professori Edwin Linkomiestä. Saatuaan asianomaisesta curriculum vitaen sanomalehtiosaston päällikkö Ullein-Reviczky hyväksyi ehdotuksen, jota hänen ei tarvinnut asemansa vuoksi alistaa kenellekään. Näin professori Linkomies saapui Unkariin tammikuussa 1943. Tämä vierailu herätti Unkarissa tavatonta mielenkiintoa, ei vähiten sen vuoksi, että asianomainen oli loistava puhuja ja esitti yhden puheistaan vierailumaansa kielellä - tunnetun fennougristimme, professori Paavo Kettusen harjoittamana.

Valtionarkiston tutkija, maisteri Kauko Rumpunen on todennut, että historian olemus on yksityiskohta, mikäli olen hänet oikein ymmärtänyt televisiohaastattelun perusteella. Suomen ja Unkarin kohtalonyhteyden lankojen sitomiseksi on nyt siirryttävä budapestiläisen Magyar Hirlap -sanomalehden artikkeliin torstailta toukokuun 6. päivältä 1993. Tämä artikkeli täyttää koko sivun ja sen otsikko on "Ullein--

Reviczky ja sodasta irtautumisen politiikka". Kirjoitus alkaa pienellä analyysillä sodanaikaisesta uutisfilmistä, jossa pääministerinä toiminut kreivi Teleki saapuu Roomasta Budapestin eteläiselle rautatieasemalle. Paikalla on runsaasti arvokasta väkeä (vrt. Paasikiven lähtö neuvottelumatkalle Moskovaan!). Filmin tekstissä ei esiinny kuin kreivi Telekin ja silloisen ulkoministerin Csáky'n nimeä, mutta kuvasta voidaan kuitenkin tunnistaa 10 - 15 enemmän tai vähemmän tunnettua vaikuttajaa. Lukuisten sotilaspukuisten henkilöiden joukossa nähdään yksi siviilihenkilö, joka tervetuliaispuheen aikana huomiota herättäen liikkuu ja viittoilee ikään kuin haluten ohjata tapahtumien kulkua. Kaikesta näkyy, että hän ei ole tavallinen jalankulki- ja. Esityksen jälkeen studiossa kysytään eräältä vanhemmanpuoleiselta herralta, kuka tuo filmissä ollut mies oli, vastaukseksi saadaan: "No tietenkin sanomalehtipäällikkö." Ja huomautan, että se herra ei voinut olla 10 minuuttia ilman että hänellä olisi ollut jokin uusi ajatus päässään, mikä pitäisi heti toteuttaa. Lopuksi johdannossa vielä todetaan, että Ullein-Reviczky oli anglosaksiseen suuntautuvan irtautumispolitiikan eräs merkittävimmistä esitaistelijoista ainakin vuodesta 1942 asti. Koska samassa artikkelissa kuitenkin käsitellään myöskin varsin suurta joukkoa muitakin henkilöitä, on Ullein-Reviczky'n toiminnan oikeisiin puitteisiin asettamiseksi käsiteltävä myöskin heitä.

Unkarilla oli maailmansotien välissä järjestö, jota kutsuttiin revisioliigaksi, ja jota johti myöhemmin pääministeriksi noussut kreivi Teleki. Alun alkujaan tämä järjestö pyrki toiminnallaan lähinnä tasapainottamaan pikkuententen valtioiden harjoittamaa Unkarin-vastaista propagandaa ulkomailla. Tämän järjestön ulkomaanedustuksen henkilöt tulivat pääasiassa Telekin johtamasta valtiotieteen instituutista ja olivat yleensä hyvin koulutettuja henkilöitä. Joukossa oli muun muassa monta korkeatasoista sanomalehtimiestä. Myöhemmin tämä liiga Telekin toivomuksesta keskittyi natsi-Saksan tavoitteiden tutkimiseen ja ennakoimiseen. Lehtiartikkelissa kerrotaan, kuinka Teleki värvəsi erään lahjakkaana pitämänsä henkilön, jotta tämä menisi 1937 Saksaan ottamaan selvää natsijohdon suunnitelmista Unkarin suhteen. Samalla hän varoitti tätä henkilöä silloisesta Unkarin lähettiläästä Berliinissä, joka sokeasti uskoi Hitlerin jatku-

vaan menestykseen - seikka, johon Teleki epäili ei enää tuossa vaiheessa uskonut. Telekin traagisen itsemurhan jälkeen¹ tämä henkilö jäi Berliiniin, missä hän ei varsinaisesti ollut virallinen diplomaatti, mutta saattoi silti mm. käyttää lähetystön kuriiripostia. Hänellä oli lisäksi oma chiffre-järjestelmä, joka erosi ulkoministeriön virallisesta järjestelmästä. Saksalaismielisen pääministeri Bardosyn erottua "terveydellisistä syistä" tämän henkilön tehtäväksi tuli olla yhteydessä uuteen pääministeriin Kállayhin. Toinen samaisessa artikkelissa esitetty mielenkiintoinen yksityiskohta on, että vuonna 1942 pääministeriä vaihdettaessa pääministeri ja lehdistöpäällikkö olivat tavanneet. Kysymyksessä ei liene ollut mikä tahansa perhetapaaminen, koska kumpikin henkilö antaa elämäkertoissaan tilaa tälle tapaamiselle. Näyttää siltä, että lehdistöpäällikkö on vaikuttanut amiraalin Horthyn suuntaan siinä, keneen vaali osui pääministeriä valittaessa. Samoin on mielenkiintoista, että kun Unkarin Berliinilähettiläs ilmoittaa pääministeri Bárdossyn erosta valtiosihteeri Weizsäckerille, tämä huomauttaa lähettiläälle lukeneensa englantilaisista lehdistä, että Ullein-Reviczkyä suunnitellaan ulkoministeriksi. Weizsäcker teroittaa lähettiläälle, että mikäli muutenkin epäilyttävään uuden hallituksen muodostamiseen liittyisi sanomalehtipäällikkö Ullein-Reviczkyn nimittäminen ulkoministeriksi, ei hallitusvaihdosta pidettäisi kummallisena, vaan saksalaisvastaisena! Neljä päivää myöhemmin Ribbentropp määräsi valtiosihteerin ilmoittamaan Budapestille, että Ullein-Reviczky on mahdottomuus hallituksessa. Saksan ulkoministeri ei tulisi hänen kanssaan keskustelemaan! Natsien vakoilu ilmoittaa artikkelin mukaan myöhemmin vielä, että Ullein-Reviczkyn parhaita ystäviä Budapestissa on Unaydin, Turkin Budapestin-lähettiläs: "Eikö ole tarpeeksi, että hänellä on englantilainen puoliso; pitääkö hänellä olla vielä turkkilainen ystävä?! Ja tämä aikoo tulla ulkoministeriksi?! Joka tapauksessa pääministeri Kállay ei uskaltanut ottaa Ullein-Reviczkyä hallitukseensa.

Samaisessa lehtiartikkelissa kerrotaan myöskin, että Ullein-Reviczky on julkaissut muistelmansa 1947 ranskankielisenä Neuchatelissa

¹ Unkarin ja Jugoslavian välisen hyökkäämättömyyssopimuksen vastaisesti Unkaria vaadittiin liittymään Hitlerin Kaakkois-Euroopan hyökkäykseen (ennen idän sotaretkeä).

Sveitsissä. Elämäkerrasta (*Guerre allemande paix russe*) käy ilmi, että Ullein-Reviczkyn toiminta oli hyvin monitahoista, ja Linkomiehen kutsu Budapestiin oli yksi palapelin osa. Hänellä oli 12 kohdan ohjelma, josta mainittakoon muutamia kohtia: 1. Hän neuvottelee István Horthyn kanssa, josta oli 1942 tehty isänsä amiraali Horthyn seuraaja ja varamies, ja joka oli tunnettu siitä, ettei hän sietänyt natseja. Ullein-Reviczky suositteli István Horthylle, että tämä asettuisi sellaisen Hitlerin uuden Euroopan luomista vastustavan muodostelman johtoon. 2. Hän asettuu yhteyteen huomattavien kirkonmiesten kanssa. Suomalaisesta näkökulmasta on mielenkiintoista, että näiden henkilöiden joukossa on piispa Sándor Raffay, joka esiintyy Martti Voipion toimittamassa kirjassa suomalais-unkarilaisista kirkonyhteyksistä. 3. Hän neuvottelee Unkarin armeijan sanomalehtipäällikön ja myöhemmän vastavakoilupäällikön kanssa siitä, että tämä vaikuttaisi Unkarin armeijan komentajaan armeijan puhdistamiseksi äärioikeistolaisista aineksista. Armeijan komentaja ei ole kuitenkaan tarpeeksi rohkea ryhtyäkseen tähän. 4. Hän neuvottelee valtiollisen poliisin päällikön kanssa yhteistoiminnasta, jonka tarkoituksena on saada tiedot natsien vakoilusta Unkarissa. 5. Hän ottaa yhteyttä professori Jenő Chólnokyyn, joka on puheenjohtaja unkarilaisten turaanilaista sukulaisuutta (yhtymäkohtia unkarilaisten ja saamelaisten sukulaisajatuksen) korostavassa seurassa. Myös tämän henkilön hän haluaa puolelleen Hitlerin uutta Euroopan järjestelyä vastaan. 6. Hän neuvottelee hallituspuolueen propagandasta ja lehdistötoiminnasta vastaavien henkilöiden kanssa, jotta nämä antaisivat selvän käsityksen Unkarin senhetkisistä tavoitteista. (Pääministeri Kállay korosti usein puheissaan Unkarin etua, mikä luonnollisesti sillä hetkellä jo merkitsi alkavaa luopumista aseveljeydestä Hitlerin kanssa.)

Tässä yhteydessä voidaan myös siteerata 5.2.1943 päivättyä ministeri Vuorimaan raporttia otsikolla *Professori Linkomiehen käynti*:

"Tänään päättyi professori Edvin Linkomiehen käynti sekä eduskunnan varapuhemiehenä että tiedemiehenä Unkarissa. Tämän vierailun merkitys suomalais-unkarilaisiin suhteisiin nähden on arvioitava erittäin suureksi. Unkarilaisten laatima ohjelma ja vastaanottotapa oli niin arvokas, ettei se parempi

olisi voinut olla. Eräs juhlan järjestäjistä sanoikin minulle suoraan, että Unkari on tahtonut tämän käynnin avulla demonstroida suhtautumistaan Suomeen mahdollisimman näkyvällä tavalla. Se, että ohjelmassa oli Unkarin alahuoneen esimiehen suuri, professori Linkomiehen esitelmää 'Suomi sodassa' seuraava vastaanotto, jotka molemmat tapahtuivat parlamentin juhlahuoneistossa ja joissa oli läsnä sanalla sanoen jokseenkin Unkarin koko poliittinen johto - kuusi hallituksen jäsentä, ylä- ja alahuoneen esimiehistö, suuri määrä molempien jäseniä, suurin osa valtiosihteerejä ja paljon muuta kansaa, pääministerin noin 40:lle johtohenkilölle järjestämä lounas, valtionhoitajan vastaanotto ja opetusministerin ateria, jossa oli läsnä tiedemiesmaailma, on osoituksena siitä huomiosta, mikä Unkarin taholta tälle vierailulle annettiin. Myöskin allekirjoittaneen järjestämässä iltapäivätilaisuudessa, jossa oli saapuvilla noin 200 henkilöä, oli useita hallituksen jäseniä, valtiosihteerejä, korkeakoulujen rehtorit ja professoreja.

Professori Linkomiehen poliittinen esitelmä Suomesta, mikä sinänsä oli loistava esitys, herätti tavatonta huomiota, niin että siitä joka puolella vieläkin puhutaan ja tullaan se Unkarin kielellä julkaisemaan erikoispainoksena. Lehdistö on sivumäärin käsitellyt Suomen asioita ja selostanut kaikkia tapahtumia professori Linkomiehen matkan yhteydessä. **Vain saksalaiselta taholta tehtiin huomautus - minulle Saksan sanomalehtineuvos, lähetystösihteeri Heikkilälle saksalaiset sanomalehtimiehet, jotka olivat esitelmä-tilaisuudessa läsnä - ja esitettiin peittelemätön valitus siitä, ettei esitelmässä mainittu Saksaa ollenkaan.** Esitelmätilaisuudessa tai sitä seuranneessa teetilaisuudessa olivat läsnä myöskin Habsburgilaiset arkkiherttuat Albrecht ja vanha sotamarsalkka Josef sekä Italian ja Saksan lähettiläät."

Lisättäköön edelliseen vielä se, että professori Kettusen muistelmateoksen mukaan isäni Toivo Heikkilä oli saksalaisten välittömästi protestoidessa vastannut heille: "Saksaa ei voitu mainita, koska olisi sitten ollut mentävä myöskin Molotov-Ribbentrop-sopimukseen."

Pääministeri Kállayn aivoituksista saa myös informaatiota ministeri Vuorimaan 14.3.1943 kirjoittamasta raportista. Sen otsikko on *Ministeri von Kállay Suomen ja Unkarin suhteista*:

"Pari päivää sitten tavattuani pääministerin puhui hän laajasti Unkarin ja Suomen suhteista. Hän huomautti kaikkien asioiden osoittavan, että Suomen ja Unkarin on ylläpidettävä ja kehitettävä heimokansojen välisiä suhteita sekä energisellä tavalla että monipuolisesti. Kun aikaisemmin on sanottu, että maiden välinen etäisyys estää lähempien suhteiden luomisen muuten kuin aivan määrätyillä kulttuuri- ja taloudellisilla aloilla, niin ei tämä nykyaikana enää pidä paikkaansa. Etäisyydet eivät nykyään merkitse juuri mitään ja tämä tekijä vaikuttaa osaltaan siihen, että miltei kaikilla aloilla, myös poliittisella ja sosiaalisellakin, Unkarin ja Suomen lähentyminen on täysin mahdollinen mitä kiinteimpiin yhteistyömuotoihin saakka."

"Tätä yhteistyön kehitystä kaikkia aloja koskevaksi ei estä sekään, että molemmat kansat ovat eläneet niin erilaisissa olosuhteissa, että niiden mentaliteetti ja kehitystaso useissa suhteissa eroavat toisistaan, sillä yhteisiä kysymyksiä on kaikilla aloilla paljon ja ne ovat laadultaan sellaisia, että molemmille niiden kehittäminen ja suojaaminen on tärkeä, vieläpä välttämätönkin."

"Suomella on aina ollut itäinen vaaransa, josta sitä on uhannut sekä slaavilainen imperialismi että proletaarinen penetraatio, jotka molemmat ovat yhtä tuhoisia pienen kansan olemassaololle. Toiselta puolen sillä on ollut lännessä rikkaan Ruotsin kapitalismi, joka myöskin on pyrkinyt nielemään Suomen suurkapitalismin pyörteisiin. Näitä molempia vaaroja vastaan, joista tietenkin itäinen on verrattomasti suurempi, on Suomi joutunut omaa kansallista olemassaoloaan silmällä pitäen taistelemaan. Suomen voima taistelussa on ollut sen demokratia. Kaikkien kansalaisten keskinäinen lähentyminen, tasa-arvoisuuden syntyminen, mikä samoin kuin sosiaalisten problemien mahdollisimman pitkälle selvittäminen, on luonut sen pohjan, mikä kansan itsenäiselle kehitykselle ja yhteistunnolle

on ollut välttämätön. Unkarin kansa taas on ollut toisissa olosuhteissa, niin että sitä on myöskin uhannut venäläinen imperialismi idästä ja toiselta puolen saksalainen penetraatio lännestä. Turvatakseen itsensä näitä vastaan on Unkari ollut pakotettu kulkemaan toisia teitä, luomaan itselleen aristokratian, joka on turvannut sen kansallista omalaatuisuutta, itsesäilytystarvetta venäläistä vaikutusta vastaan. Saksalaista penetraatiota vastaan taas on sen parhaimpana suojana ollut pienateeliston luominen, johon on aina liitetty paras osa kansan eri aineksista, olipa sitten kysymys tiedemiehistä tai talous- ja liikemiehistä, papeista tai sotilashenkilöistä. Tämä pikku aate-
listo muodostaa Unkarin keskiluokan parhaimmiston ja on varmin kansallinen turva lännestä tapahtuvaa penetraatiota vastaan, jonka pyrkimyksenä on kansallistunnon huonontaminen. Tätä henkeä vastaan ei taas sen enempää talonpoikaisväestö kuin työväestökään pysty taistelemaan."

Ministeri Vuorimaa käsittelee raporteissaan myöskin keskusteluja sanomalehtipäällikön kanssa. Näistä on pähkinänkuoressa todettava, että sanomalehtipäällikkö on lausunnoissaan huomattavasti pessimistisempi, mistä seuraava todiste:

"Sanomalehtipäällikkö oli lausunnoissaan huomattavasti pessimistisempi kuin pääministeri. Itärintamaan nähden ei hän pitänyt mitään vastaisia tapahtumia varmana, vaan sanoi, että on odotettava ja katsottava, mitä siellä pystytään saamaan aikaan. Kun niin suuret määrät aseita ja muita varustuksia on joutunut viholliselle sen hirvittävän ylivoimaisuuden tähden, saattaa olla täysin epätietoista, pystytäänkö ja millä seuduin rintama niin paljon vakiinnuttamaan, ettei venäläinen vyöry enää voi jatkua. Hän tuntui yleensä epäilevän sitä, että tällainen vakiinnuttaminen voisi syntyä muuten kuin kelirikon vaikutuksesta ja toivoi siitä syystä, että Unkarissa nyt jo puhjennut kevät nopeasti laajenisi itään ja pian aiheuttaisi sellaisen kelirikon, etteivät venäläiset pystyisi enää hyökkäystään jatkamaan. **Saksan sotilasjohto on ollut kaiken arvostelun alapuolella.**"

Ministeri Vuorimaan raporteissa todettiin myöskin, että vuoden 1943 kieppeillä Unkarissa kilpaili kaksi suuntausta: toinen kannatti saksalaista auttamista itärintamalla, toinen taas Unkarin joukkojen kokoamista omia rajoja suojelemaan. Viime mainittu suuntaus voitti, ja myös ulkopolitiikan linja muuttui. Avainhenkilöinä olivat pääministeri Kállay ja ulkoministeriön sanomalehtiosaston päällikkö Ullein-Reviczky, jolla oli avioliittonsa kautta yhteyksiä Turkkiin. Hänen appensa oli nimittäin englantilainen diplomaatti Istanbulissa, ja myös Ullein-Reviczkyllä oli tapana viettää siellä lomiaan. Istanbuliin lähetettiinkin "uskottu mies", joka sai yhteyden englantilaisiin. Myös Kairoon perustettiin salainen radioasema. Ajatuksena oli rauhantunnustelun sijoittaminen yleensäkin puolueettomiin maihin. Edellä mainittu kreivi Telekyn uskottu toimi tällaisena henkilönä Tukholmassa ja sai amerikkalaisiin vakavasti otettavan yhteyden. Ilmeisesti osittain varovaisuussyistä myöskin sanomalehtipäällikkö siirrettiin Unkarin Tukholman-lähettilääksi, jossa virassa hän toimi siihen asti kunnes saksalaiset miehittivät liittolaisensa Unkarin 21. maaliskuuta 1944.

Lisätäksemme vielä erään mielenkiintoisen henkilön esitykseen todettakoon, että myös eräs vuosisatamme suurimmista tiedemiehistä, C-vitamiinin keksijä, Nobelin palkinnon saanut, hiljattain kuollut Albert Szent-Györgyi toimi henkensä uhalla salaisten rauhantunnustelujen merkeissä eräässä tieteellisessä kongressissa Istanbulissa.

Ulkopolitiikan toinen linja ei kuitenkaan saavuttanut sitä menestystä, jota sen ajajat siltä odottivat. He eivät nähneet, eivätkä voineetkaan nähdä, että maailmansota muuttaisi voimasuhteet siinä määrin kuin tapahtui. He laskelmoivat aikanaan niin, että länsivalloilla olisi ollut neuvottelupöydässä enemmän sananvaltaa, vaikka heidän sotajoukkonsa eivät olisi Unkarin rajoille ehtineetkään. Kuten tunnettua, Jaltan vahva mies oli kuitenkin Stalin, ja Unkarin sodanjälkeinen historia määräytyi pitkälti Jaltassa tehtyjen sopimusten pohjalta. Täytynee kai sanoa, että Suomi selvisi paremmin, joskin vaaran vuodet tarjosivat monia dramaattisia käänteitä.

Mikä oli sitten näiden henkilöiden kohtalo, joiden käsissä oli Unkarin toisen linjan ulkopolitiikan langat? Pääministeri Kállay pääsi

joksikin aikaa piiloon Unkarin Turkin-lähetystöön. Unkarin Tukholman-lähettiläs vastasi saksalaisten miehityksestä ilmoittaneeseen sähköeseen, että hän ei alistu mihinkään vallankaappaukseen. Hän sai 24. päivänä 1944 sähkösanoman: Valapetturi! Poistettu valtion virkamiesten luettelosta! Seuraavana päivänä hän sai uuden sähkösanoman: Riistetty Unkarin kansalaisuus! Tämä ei ollut tavaton kohtalo niihin aikoihin; useimmat neutraaleissa maissa olleet Unkarin lähettiläät menivät maanpakoon.

Kuten edellä on kerrottu, Ullein-Reviczky ehti kirjoittaa muistelmaansa, mutta hän ei enää palannut kotimaahansa, vaan asettui asumaan Turkkiin, Bosborin rannalle. Hän kuoli siellä vuonna 1955 - unohdettuna.

Lopuksi, jotta otsikko tulisi ammennettua mahdollisimman pitkälle, lainaan Suomen Budapestin-lähetystön raporttia nro 11, joka on päivätty Budapestissa 12. helmikuuta 1943. Asia: Suomi ja Unkari (ministeri Aarne Vuorimaa):

"Viime kuukausina on erittäin merkille pantava ilmiö Unkarin julkisessa sanassa ollut se huomio, jota siinä Suomelle on omistettu. Tämä huomion kiinnittäminen on tuotu esille erikoisesti niissä merkeissä, että Unkarin ja Suomen asema yleistilanteessa on hyvin suuressa määrin samanlaatuinen. Ymmärrän tämän niin, että sillä pyritään ulospäin selittämään sitä, että Unkari niin kuin Suomikin on olosuhteitten pakosta joutunut asemaan, jossa se ei ole voinut toimia toisin, kuin mitä se on tehnyt, toisin sanoen pakkotilanteen alaisena.

Erikoisesti on tätä maiden yhdenmukaista asemaa painotettu niissä lukuisissa kirjoituksissa, jotka professori Linkomiehen käynti aiheutti. Useat lehdet ovat julkaisseet artikkeleja tästä asiasta, muun muassa Pester Loyd kuluvan kuun 6. päivänä kirjoituksen "Finnisch-Ungarische Analogien". Kirjoituksessa selostetaan varsin tarkoin professori Linkomiehen esitelmää Suomen sodasta ja huomautetaan seuraavista yhdenmukaisuuksista: parlamentaarinen valtiojärjestys, usko kantavien periaatteiden arvoon, korkea etiikkaan perustuva inhimillisyys, kukois-

tavan kulttuurielämän jatkuminen sodan aikanakin, jota molemmat eivät käy ainoastaan valtiollisen riippumattomuutensa tähden, vaan myös korkeampia päämääriä varten, nimittäin kristillisen eurooppalaisen sivistyksen palauttamiseksi, ja lopuksi juuriaan myöten terve kansansielu, joka ritarillisesti taistelee oikeuden ja olemassaolon puolesta. Artikkelin loppuun seuraa lauseeseen: 'Nämä kaikki tekijät vaikuttavat siihen inhimilliseksi nimitettävään tosiasiaan, että Suomi ja Unkari, nämä molemmat heimokansat, jotka alueellisesti ja sielullisesti niin kauan ovat olleet erillään toisistaan, tässä sodassa ovat saavuttaneet sellaisen käsitysten yhteneväisyyden, jollainen kuuluu kansain elämässä harvinaisuuksiin.'

Lähteet

1. Miklós Horthy. Emlekirataim. Extra Hungariam 1990 Budapest.
2. Edwin Linkomies. Vaikea aika, s. 113-131. Taskupainos, Otava 1980.
3. Ulkoministeriön arkisto: sodan aikaisia Budapestin-lähetystön raportteja (kirjoittajat Sutinen-Talas-Martola-Heikkilä-Vuorimaa).
4. T.H. Heikkilä. Paasikivi peräsimestä. Uusittu laitos, toim. Antti Heikkilä. Gummerus 1991.
5. Magyar Hírlap, 6.5.1993, sivu 11. Ullein-Reviczky Antal és a "kiugrási" politika (Ullein-Reviczky Antal ja sodasta irtautumisen politiikka).
6. Professori Lauri Kettunen. Matkapakinoita ja muita muistelmia, s. 365-366. Kauppa kirjapaino 1960.
7. Hornborgin komitean mietintö.

